

УДК 159.9.075

О. А. Столярчук

ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У роботі здійснено диференціацію понять «професійні цінності», «професійні ціннісні орієнтири» та «професійні пріоритети». Подано тлумачення поняття професійного аксіогенезу як процесу формування професійних ціннісних орієнтрів майбутнього фахівця. Встановлено, що професійний аксіогенез активізується під час фахового навчання та має суперечливий характер співвідносно з вагомими особистісними цінностями та пріоритетами студентів. Проаналізовано результати дослідження динаміки формування професійних пріоритетів майбутніх учителів. Встановлено переважання внутрішніх професійних пріоритетів над зовнішніми, зокрема отримання задоволення від роботи, професійна самореалізація та саморозвиток є найбільш значущими фаховими пріоритетами студентів усіх курсів. Водночас зафіксовано нівелювання цінності соціального обов'язку щодо майбутньої педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійний аксіогенез, професійні цінності, професійні ціннісні орієнтації, професійні пріоритети, фахове навчання, майбутні вчителі.

В работе осуществлено дифференциацию понятий «профессиональные ценности», «профессиональные ценностные ориентиры» и «профессиональные приоритеты». Подано толкование понятия профессионального аксиогенеза как процесса формирования профессиональных ценностных ориентиров будущего специалиста. Установлено, что профессиональный аксиогенез активизируется во время профессионального обучения и имеет противоречивый характер соотносимо с весомыми личностными ценностями и приоритетами студентов. Проанализированы результаты исследования динамики формирования профессиональных приоритетов будущих учителей. Установлено преобладание внутренних профессиональных приоритетов над внешними, в частности получение удовольствия, профессиональная самореализация и саморазвитие являются наиболее значимыми

профессиональными приоритетами студентов всех курсов. В то же время зафиксировано нивелирование ценности социально-го долга по отношению к будущей педагогической деятельности.

Ключевые слова: профессиональный аксиогенезис, профессиональные ценности, профессиональные ценностные ориентации, профессиональные приоритеты, профессиональное обучение, будущие учителя.

Differentiations between the concepts «professional values», «professional value orientations» and «professional priorities» was made in the paper / research. The explanation of the concept professional axiogenesis as a process of formation of professional value orientation of the future professionals is presented. It was established that professional axiogenesis is activated during professional training and a has a controversial character correlating with significant personal values and priorities of students. The results of the study of the dynamics of formation of professional priorities of future teachers were analyzed. The predominance of internal over external trade priorities was specified; particularly pleasure and professional self-realization and self-development are the most important professional priorities of students of all courses. At the same time leveling of value of social responsibility for future pedagogical activities is noted.

Keywords: professional axiogenesis, professional values, professional value orientations professional priorities, professional training, future teachers.

Постановка проблеми. Формування майбутнього фахівця охоплює практично всі аспекти його особистості, включаючи аксіологічну сферу. Ця сфера фігурує провідним внутрішнім чинником професіогенезу майбутнього вчителя, оскільки залучає ціннісно-цільовий напрям його розвитку. За умов дифузії цінностей сучасного вітчизняного суспільства професійний аксіогенез майбутнього фахівця набуває складного, суперечливого характеру. Ця проблема є особливо актуальною щодо студентів педагогічних спеціальностей, сформовані професійні цінності яких у майбутньому впливатимуть на особистісне становлення учнів. Проблема відповідності фахових цінностей майбутніх педагогів їх особистісним пріоритетам є значущою в контексті гуманізації сучасної освіти, оскільки цінності входять у структуру особистості, є фундаментом її спрямованості та світогляду, зокрема і в професійному розвитку.

Сучасний студент перебуває в досить складній ситуації фахового самовизначення як процесу входження у професійну структуру

суспільства. Цей процес реалізується на особистісному рівні і є за-
собом ціннісного вибору варіантів професійного розвитку. Головна
суперечність формування цінностей сучасного студентства пов'язана
з тим, що механізми саморегуляції, самоменеджменту вже діють, а
формування особистості, у тому числі спрямованості студента ще не
завершено. Відповідно, вивчення процесу професійного аксіогенезу
студентів є доречним для його оптимізації на етапі фахового навчання.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій за темою.

Психологічні аспекти впливу цінностей на формування особис-
тості розкриті в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників,
таких як Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, І. Д. Бех, Л. І. Божович,
Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. В. Зазимко, В. П. Зінченко,
О. В. Киричук, Г. С. Костюк, І. С. Кон, О. М. Леонтьєв, О. В. Пе-
трунько, К. К. Платонов, М. Рокіч, В. В. Рибалка, В. А. Роменець,
С. Л. Рубінштейн, Н. В. Чепелева, Ш. Шварц та ін.

Проблема формування професійних цінностей майбутніх фа-
хівців потрапляла у фокус вивчення багатьох вітчизняних науков-
ців, зокрема Г. О. Балла, І. Д. Беха, М. Й. Боришевського,

Л. В. Долинської, С. Д. Максименка, Н. А. Побірченко,
Н. І. Пов'якель, Г. К. Радчук, В. А. Семиченко, М. О. Чайнської,
Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко тощо. Проте в наукових психолого-
педагогічних джерелах має місце тенденція використання понять
педагогічних цінностей і професійних ціннісних орієнтацій вчителя
для позначення значного обсягу освітніх об'єктів і явищ, пов'язаних
з освітнім процесом. Переважно дослідники ці поняття використо-
вують як семантично тотожні. Нам видається доречним розрізнити
поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» в контексті співвідно-
шення загального (суспільного) й індивідуального (особистісного).

Науковець В. О. Сластьонін виокремлює поняття професійно-
ціннісних орієнтацій, які тлумачить як систему стійких вибірко-
вих ставлень учителя до найбільш значущих аспектів професійної
діяльності, що формуються на основі широкого спектру всіх ду-
ховних відносин особистості. Автор абсолютно слушно наголо-
шує, що педагогічні, як і будь-які інші духовні цінності, затвер-
джуються в житті не спонтанно. Вони залежать від соціальних,
політичних, економічних відносин у суспільстві, які багато в чому
впливають на розвиток педагогіки й освітньої практики. Зі зміною
соціальних умов життя, розвитком потреб суспільства й особис-
тості трансформуються і педагогічні цінності [5, с. 16].

Російський дослідник А. С. Шаров визначає професійні цінності як орієнтири, на основі котрих людина обирає, освоює і виконує свою професійну діяльність [7]. Доповнює цю тезу думка вітчизняної вченої Г. О. Печерської, яка зазначає, що професійні цінності – це віддзеркалення вимог професії та суспільства до аксіосфери особистості фахівця [3, с. 253].

Таким чином, професійні ціннісні орієнтири здебільшого позначаються як система когнітивних утворень, поєднаних з емоційно-вольовим механізмом, внутрішнім орієнтиром особистості, що спонукає і спрямовує мотиви, професійні дії й учинки особистості, визначає аксіологічний характер її професійної діяльності. Близькою до цього поняття є категорія професійних пріоритетів, які тлумачимо як сукупність найважливіших фахових цінностей, що визначаються актуальними для особистості професійно спрямованими потребами і зумовлюють найбільшу активність для їх задоволення. Тобто, для особистості можуть бути цінними сфера самореалізації та заробітку, але в умовах важкого матеріального становища пріоритетом стає саме цінність заробітку.

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив, що аксіологічні орієнтири щодо майбутньої професії закладаються ще під час фахового навчання, у подальшому будучи базою для професійної спрямованості фахівця. Як зазначає О. М. Копилова, професійні цінності як важливе особистісне новоутворення студента забезпечують успішність професійної підготовки та формування його професійного образу «Я». Професійний образ «Я» є структурою аксіологічного порядку, що фіксує ставлення до обраної професії, практичної педагогічної діяльності та до самого себе як до майбутнього спеціаліста [2, с. 16].

Російський психолог А. В. Кір'якова стверджує, що процес формування ціннісних орієнтацій у межах професійної освіти має такі стадії:

- пізнання світу цінностей суспільства;
- усвідомлення себе в цьому світі (самосвідомість), здійснюване на основі привласнених особистістю цінностей;
- побудова життєвої перспективи в освоєній системі [1, с. 37].

Відповідно, категорія фахових ціннісних орієнтацій студентства є досить динамічною, оскільки відображає стрімкі зміни українського суспільства в цілому та вищої освіти зокрема. Очевидно, що на тлі цих змін наукове вивчення професійних цінностей і прі-

оритетів сучасних студентів є актуальним для продуктивної взаємодії з ними викладачів в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ. Доречно враховувати, що професійні пріоритети майбутніх учителів можуть змінюватись під час фахового навчання навіть за умови стабільності їх цінностей, що і стало предметом вивчення.

Метою статті є аналіз результатів дослідження динаміки професійних пріоритетів майбутніх учителів. Дослідження професійних пріоритетів майбутніх учителів відбувалось на базі Київського університету імені Бориса Грінченка із залученням 368 студентів спеціальності «Філологія (іноземна)» 1-6 курсів навчання. Для виявлення динаміки професійних пріоритетів вищеназваних студентів використовувались такі **методи**, як опитування засобом модифікованої методики самооцінки професійних цінностей А. О. Реана, ранжування та визначення середніх значень.

Виклад основного матеріалу. Фахове становлення майбутнього вчителя супроводжується формуванням базового особистісного новоутворення – професійного універсуму, який містить фахову та особистісну складові. У цей процес включається становлення професійних ціннісних орієнтацій, що, за думкою Г. О. Печерської, втілюються у взаємодію двох полярностей у єдиному полі – особистості і професії, які обумовлюють розвиток одна одної. Виникаюча єдність утілюється у професійних ціннісних орієнтаціях, узгодженість яких попереджає дихотомію між вимогами професії й особистісними потребами, визначає становлення професійної аксіосфери фахівця [3, с. 253].

Ми цілком поділяємо позицію М. О. Чайнської, що професійний аксіогенез – це безперервний цілісний процес ціннісно-смыслового розвитку суб'єкта діяльності, який починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя і завершується, коли особистість припиняє свою професійну діяльність [5, с. 5].

Важливим етапом професійного аксіогенезу є фахове навчання, під час якого, як зазначають Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко, у студентів формується система ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю. Цінність – усвідомлення і прийняття студентом сенсу своєї професійної діяльності. Ці ж автори наполягають на необхідності формувати ціннісні орієнтації, що пов'язані з професійною діяльністю: настанови, переконання, пріоритети щодо професійної діяльності (в педагогічній діяльності – формування педагогічних цінностей) [4, с. 82].

Доречність цілеспрямованого впливу на формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів зумовлена складністю, суперечливістю та асинхронізованістю цього процесу. За даними дисертаційного дослідження М. О. Чаїнської, всі показники сенсожиттєвих орієнтацій майбутніх педагогів перебувають на рівні середніх значень або нижчі за них. Науковець визначила такі рівні професійного аксіогенезу майбутніх учителів, як професійно-неадекватний, ситуативно-адекватний, репродуктивно-адаптивний, асертивно-професійний і креативно-гуманістичний, встановивши при цьому перебування третини студентів у діапазоні найнижчих рівнів [6, с.16]. Ці дані виразно засвідчують проблемний характер формування професійних ціннісних орієнтацій студентів, що здобувають педагогічну спеціальність. Аналогічна гіпотеза була сформульована нами щодо охопленої вибірки майбутніх учителів іноземної мови, оскільки раніше було встановлено суперечливість мотивів здобуття іншомовної компетентності та орієнтації на педагогічну діяльність у загальноосвітніх закладах.

Результати ранжування респондентами визначеного набору професійних пріоритетів виявили стійке переважаюче прагнення отримувати задоволення від роботи, яке очолило рейтинг щодо студентів першого, другого, третього і шостого курсів. Попри деяку гедоністичну спрямованість цього фахового пріоритету значимо, що він має позитивну внутрішню локалізацію, пов'язану з досягненням професіоналізму. Це підтверджується виявленням фактом розміщення пріоритету професійного саморозвитку на другій і третій позиції рейтингу. Показово, що пріоритет задоволення від роботи у студентів п'ятого курсу, які навчаються в магістратурі, поступається значущістю потребі у професійній самореалізації.

За свої професійно спрямовані зусилля майбутні учителів очікують не лише задоволення, але й прибутку, оскільки цінність фінансового забезпечення балансує від четвертої позиції рейтингу у студентів першого і шостого курсів до першого місця щодо п'ятикурсників.

У методику дослідження професійних пріоритетів студентів нами були включені й зовнішні орієнтації, які відображають соціальну взаємодію, зайняття певного статусу та виконання суспільного обов'язку. Підґрунтям для цього стало дослідження американського психолога М. Джаходи, яка виявила приховані функції

професійної праці, що стають очевидними в нетипових обставинах. Учена виокремила кілька аспектів прихованого значення професійної діяльності для особистості:

- ведення активного образу життя (тривала осмислена та цілеспрямована зайнятість);
- структурування часу (шляхом вчасного виконання трудових завдань);
- включення в соціальне оточення (спільна професійна діяльність);
- служіння загальним інтересам (стурбованість не лише власними, а й суспільними інтересами);
- показник соціального статусу і виразник індивідуальності людини [8].

Саме орієнтація на певний статус у суспільстві не є пріоритетною для опитаних студентів, оскільки посідаючи шосте місце в першокурсників, зменшується до останньої, восьмої позиції у випускників, студентів четвертого курсу. Водночас щодо магістрантів виявлено підвищення значущості потреби в зайнятті певного соціального статусу в контексті професійної діяльності, вочевидь за рахунок усвідомлення ширших можливостей працевлаштування.

Потреба у визнанні результатів праці іншими людьми не є актуальною для першокурсників (сьома позиція рейтингу), однак дещо посилюється на старших курсах (п'ята позиція в магістрантів). І завершує рейтинг професійних пріоритетів майбутніх учителів мотив служіння суспільству, котрий щодо студентів усіх курсів посідає останнє місце. Ця тенденція є несприятливою для підготовки майбутніх учителів, оскільки свідчить про деформацію соціальних мотивів у структурі фахових цінностей. Загальні дані щодо виявлення рейтингу професійних пріоритетів студентів упродовж їх фахового навчання подано в табл. 1.

Дослідження показало, що впродовж навчання на бакалавраті різких, суттєвих змін професійних пріоритетів студентів не відбувається, тоді як здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра супроводжується значними змінами фахових ціннісних орієнтацій. Зокрема, простежується посилення значущості пріоритетів професійної самореалізації та саморозвитку, які очолюють рейтинг, а також підвищується вагомість кар'єрного зростання. У п'ятикурсників зафіксовано дві стійкі групи пріоритетів: професійна самореалізація разом із фінансовим забезпеченням очолила

рейтинг, а почуття задоволення від роботи поєдналось із кар'єрним зростанням (третя позиція).

Таблиця 1

**Зведені дані ранжування професійних пріоритетів
майбутніми вчителями**

№ з/п	Назва професійної цінності	Рейтингова позиція					
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
1	Професійна самореалізація.	3	4	5	5	1	3
2	Професійний саморозвиток.	2	3	3	1	2	2
3	Служіння суспільству.	8	7	8	7	6	7
4	Кар'єрне зростання.	5	3	4	4	3	3
5	Фінансове забезпечення.	4	2	2	3	1	4
6	Статус у суспільстві.	6	6	7	8	4	6
7	Почуття задоволення від роботи.	1	1	1	2	3	1
8	Визнання результатів праці іншими людьми.	7	5	6	6	5	5

Імовірно, орієнтація на кар'єрне зростання посилюється в магістрантів, яким відкриваються можливості працювати у вищій школі. Варто зазначити, що ці зміни відбуваються на тлі здобуття більшістю магістратами, які працюють за фахом, досвіду професійної діяльності.

Висновки. Отже, процес професійного аксіогенезу особистості започатковується ще під час юнацького професійного самовизначення й активізується впродовж фахового навчання. Формування фахової компетентності студентів супроводжується засвоєнням професійних ціннісних орієнтацій, що складає підґрунтя для подальшого набуття професіоналізму.

Проведене емпіричне дослідження виявило переважання внутрішніх професійних ціннісних орієнтацій студентів, що здобувають педагогічну спеціальність, над зовнішніми. Встановлено, що професійними пріоритетами майбутніх учителів упродовж усього фахового навчання є прагнення отримати задоволення від роботи,

професійна самореалізація та саморозвиток. Процес формування фахових ціннісних орієнтацій має позитивну динаміку щодо зростання значущості професійної самореалізації та кар'єрного зростання. Водночас зафіксовано нівелювання цінності соціального обов'язку щодо майбутньої педагогічної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні впливу професійних цінностей і пріоритетів майбутніх учителів на процес формування їх професійного універсуму.

Література:

1. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: монография / А. В. Кирьякова. – Оренбург : Университет, 1996. – 187 с.

2. Копилова О. М. Формування професійних цінностей студентів у процесі навчання педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Копилова Оксана Миколаївна. – Кривий Ріг, 2011. – 229 с.

3. Печерська Г. О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів / Г. О. Печерська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. – Миколаїв : Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Т. 2. – Вип. 10 (91). – С. 252–257.

4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Просвіта, 2004. – С. 82.

5. Сластенин В. А. Аксиологические основы педагогики // Педагогика: [учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.

6. Чаїнська М. О. Психологічні чинники оптимізації професійного аксіогенезу майбутніх педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. О. Чаїнська. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.

7. Шаров А. С. Формирование ценностных ориентаций и поведения личности / А. С. Шаров. – Омск : ОмГПУ, 1993. – 91 с.

8. Jachoda M. Employment and Unemployment: a social-psychological analyses / M. Jachoda. – Cambridge : University Press, 1982. – 196 p.